

багатопроблемного сьогодення та психодуховних горизонтів її самовдосконалення. Далі - виняткова роль школи (середньої та вищої) у плеканні національної свідомості та самосвідомості української молоді, де практичному патріотизму належить провідне місце. У будь-якому разі, для того щоб в етнонаціональному розвитку рухатися в правильному напрямку потрібно чітко визначити світоглядні та ідеологічні пріоритети якнайповнішого розвою позитивного потенціалу сучасного українства.

Анотації

В публікації **О.Рудакевич «Релігійний чинник у ментально зорієнтованому українському освітньому просторі»** досліджується таке історичне явище, як українська ментальна духовність, яка впродовж тисячоліть бездержавного існування стала основою самозбереження та самоствердження українців. Особливо важливим у системі ментальних координат є глибоке засвоєння та впровадження в освітянську практику християнських ідеалів, що ефективні за умови, якщо християнська та національна ідентичності особистості не суперечать одна одній.

В публикакци **О.Рудакевич «Религиозный фактор в ментально сориентированном украинском просветительном пространстве»** исследуется такое историческое явление как украинская ментальная духовность, на протяжении тысячелетнего безгосударственного существования ставшая основой самосохранения и самоутверждения украинцев. Особенно важным в системе ментальных координат является усвоение и внедрение в просветительную практику христианских идеалов, эффективных при условии, если христианская и национальная идентичности личности не противоречат одна другой.

П. Ямчук (Одеса)

УКРАЇНСЬКА ХРИСТІЯНСЬКО-КОНСЕРВАТИВНА ТРАДИЦІЯ: ВІДПОВІДІ ВІТЧИЗНЯНИХ МИСЛИТЕЛІВ МИНУШИНИ НА ВИКЛИКИ ХХІ СТОЛІТТЯ

В українській реальності ХХІ ст. *пошук домінант духовно-національної ідентичності посідає одне з чільних місць*. Діалог між католицизмом, що його репрезентує духовний феномен Ватикану, й Україною – однією з країн не лише греко-католицької, а й православної традиції, що має виразну національно-культурну специфіку, є, на наш погляд, тією семіосферою, де слід шукати відповіді на багато викликів сьогодення й майбутнього. Але такі відповіді знайти вельми складно, якщо, *sine era et studio*, не проаналізувати ключові тенденції розвитку саме українського православ'я, дослідивши його, не озираючись на стереотипи ототожнення українського духовного мислення й буття із імперсько-одержавленою

традицією. *Найбільш придатною для здійснення цього завдання є компаративна методологія*, де вивчаються базисні світоглядні характеристики ідейного світу православних мислителів - від Івана Вишенського і до мислителів й духовних провісників Другого Собору УАПЦ.

Торкнемося, внаслідок недостатньої актуалізованості в сучасному науковому дискурсі, ідейного світу II Собору УАПЦ. Як відомо, він пройшов у 1927 році під шаленим тиском влади, що не поділяла ані христоцентричних, ані україноцентричних переконань його учасників. В тезах доповіді єпископа М.Маляревського «Учення про Церкву як громаду Христову та її благодатне життя», зокрема, зауважувалося: « 2) Церква – віруюча громада окремого народу. 3) Всесвітня Церква Христова, що перебуває на землі. 4) Свойства істинної Христової Церкви: (Голова – Ісус Христос, пастирство і духовна отара). 5) Мета існування Церкви Христової на землі... 8) Виявлення Св. Духа в діяльності пастирства Христової Церкви. 9) Дія Св. Духа в Церквах окремих народів, як цілого в частинах, для сполучення в єдиний духовний братерський союз. 10) Відсутність ієрархічної різниці серед пастирства Христового» [Другий Всеукраїнський Православний Собор УАПЦ. Документи і матеріали. – К., 2007. – С. 67]. Слід співвіднести ці релігійно-філософські диспозиції з ідеями Івана Вишенського як одного з провідних національних духовних мислителів. Якщо аналізувати тези єпископа М.Маляревського, то впадає в очі їх іманентна суголосність з ідеями не лише Вишенського, а й інших вітчизняних духовних мислителів Пізнього Середньовіччя й Бароко, а пізніше – М. Гоголя та Т. Шевченка, з кордоцентричною теорією П.Юркевича.

Наведемо у цьому зв'язку оцінку християнської філософії П.Юркевича, яку їй дав діаспорний вчений українського походження отець-професор Степан Ярмусь. У книзі «Досвід віри українця» вчений зазначає: «Юркевич у своїх філософських поглядах та шуканнях залишається вірним панівній духовній традиції України, яка, філософічно, стає виразною в мисленні Кирила Транквіліона Ставровецького (XVII ст.), Григорія Сковороди (XVIII ст.), М.Гоголя, Т.Шевченка, М.Костомарова (XIX ст.) та в якій домінуючою духовною силою виступає емоційність...а не раціоналізм, не тільки у проявах життя, але й у філософії» [Ярмусь Степан. Досвід віри українця. Вибрані твори. – К., 2007. – С. 187]. І далі богослов вказує: «Памфіл Юркевич – релігійний філософ. В багатьох випадках свої прагнення до правди він шукав під керівництвом Біблії. Свою працю про значення серця Юркевич починає наведенням понад ста двадцяти біблійних цитат... У самому заголовку своєї праці автор заявляє, що вона ґрунтується на Слові Божому» [Там само. – С. 190].

Єпископ М.Маляревський не випадково починає свої, названі ним у співзвучності до писань українських релігійних філософів, тези із концептуального положення про «Церкву як віруючу громаду окремого

народу». В добу середньовічно-барокового становлення національної самоідентифікації (а в українському суспільстві вона завжди мала виразно релігійний характер, асоціюючись саме з конфесійною приналежністю в межах світової віри в Христа) Іван Вишенський полемічно наголошував на громадськості, а не на абсолютизованій ієрархічності української православної Церкви: «... з якої причини приїзд нашого патріарха у... краї нашого мешкання здався вам неславний та непожиточний? ... Що ж чинить? Скликає словесне стадо, овець Христових, хай вони кожум'яки, сідельники, шевці, усякого стану, чину й віку православних християн, а скликавши їх, каже їм такі слова: «Спасайтеся, братія моя, самі, бо через пастирів спастися не можете» Чому? «Тому, що вони не тільки про ваше спасіння, але й про своє немало не мислять. Уже пастирі живуть на догоду світу цьому, уже пастирі князю віку цього на службу поставали, уже пастирі про вічне життя і ваше і своє нічого не дбають, уже пастирі намислили нажитись у нинішній вік, нарозкошуватися, набагатитися, вимудруватися» [Вишенський Іван. Твори. – К., 1986. – С. 83-84].

В добу тотальної атеїзації, якій передувало більш ніж 300-літнє панування на теренах України неукраїнського способу розуміння православ'я, відрізнити Українське Православ'я від інокультурного і, тим самим, двічі протиставити його чужій владі ставало завданням вельми ризикованим, а водночас і, так само, життєво необхідним. Адже у разі його невирішення годі було й сподіватись на збереження самоідентифікації українців у єдино можливому вимірові, насамперед як християнської національної громади. Митрополит В.Липківський так актуалізував гостро полемічні, але, понад усе, релігійно-філософські міркування геніального аскета в ХХ столітті: «Уже перший акт Соборноправності нашої Церкви, обрання і поставлення ієрархії не в традиційний спосіб, а в спосіб вільного виявлення волі Церкви, є акт всесвітнього значення...прийдеться відкинути не лише багато з того, що вважалося незмінними канонами, але й з того, що вважалося догматами Церкви. Українська Церква принципом соборноправності розірвала 3-й ланцюг, що сковав Церкви... темрявою та пануванням... Це останнє визволення тягне за собою як необхідний наслідок: а)визволення Церкви від панування над нею духовенства; б) визволення Церкви від служіння мамоні, від стягання майна; в)визволення Церкви від служіння будь-якій політиці і повну аполітичність Церкви» [Другий Всеукраїнський... - С. 278].

Так само важливим, якщо не першорядним в концепції митрополита є вживання рідної мови у богослужіннях та повсякчасному житті Церкви: «Українська мова є богослужбова і також священна і благословенна Богом, як і мова всякого іншого народу; українською мовою не тільки не соромно балакати ...найбільш гідно для українського народу нею й молитися...рідна мова в Божих службах – це не лише українське це ще й вселенське принципове гасло, яке підняла українська Церква...поставила принцип, що саме й молитись треба тією мовою, якою завжди говориш.

Цим гаслом українська Церква розірвала...перші кайдани, в які закували Церкву всього світу довгі віки темряви й панування» [Там само. – С. 277].

Міркування митрополита про необхідність застереження Українського Православ'я від інокультурних небезпек, зокрема й у наріжному, мовному питанні, про вселенський характер такого українського розуміння православ'я свідчать ідеї В.Липківського, суголосні з думками Івана Вишенського, який зауважує: «...я вам писатиму нашим простим словом, яким миряни розмовляють, бо не вмію до вас хитро казати чи писати» (курсив наш - П.Я.) [Вишенський Іван. Твори. – С. 182]. І ще, наставляючи громаду в українському православному дусі: «Коли ж бо нас захопить усе це зло (і запустіння церковне від бурі антихристового духу), знову кажу вам, православним: не спокушайтеся й віру тримайте, як тверду основу: хвилі марнот цього віку не можуть занурити й потопити Ісусового корабля; тим, що спасаються, є і завжди буде спасіння, а тим, що гинуть і не мають надії, як Іуді, ані Христос не допоможе, ані хто інший» [Там само. – С. 183].

Немає, внаслідок очевидності, потреби провадити розлогі паралелі між духовно-мисленнєвими візіями Івана Вишенського щодо передбачення ним ззовні атеїзованого українського буття ХХ віку й тезами митрополита В.Липківського та єпископа Маляревського – ієрархів переслідуваної УАПЦ у ХХ ст. Переслідуваної, набагато більшою мірою, ніж переслідувалось вітчизняне православ'я в добу поширення середньовічних іноконфесійних впливів. Полемічність Івана Вишенського не лише є суголосною ідеям фундаторів УАПЦ, а й, через століття, вказує на проблеми збереження української громадської віри. Саме цим пояснюється й вжита Іваном Вишенським (та, до слова, повторена згодом у духовній поезії І.Мазепою) метафора про «хвилі марнот», що нездатні здолати «Ісусового корабля». Ця цитата могла стати основою для нового, пробудженого добою національного становлення УНР статусу ідей митця-мислителя не лише як визначного релігійного філософа, а й як провісника. Всесвітня роль українського православ'я, що про неї веде мову митрополит В.Липківський і що її прагнув окреслити Іван Вишенський, полягає саме у тому прикладі, який подаватиме іншим Церквам, зберігаючи власні, прямо орієнтовані на ранньохристиянські ідеали й цінності, унікальність, мову, традиції, Українська Православна Церква.

Важливим у цьому порівняльному контексті є ідея Івана Вишенського, розвинута, мимоволі чи й свідомо, у тезах єпископа М.Маляревського щодо нездоланності «хвилям марнот» «Ісусового корабля». Як бачимо тепер, не лише тотальну атеїзацію доби радянського диктату міг мати на увазі автор, а й нинішнє потопання від «зваб і спокус» людини, яка не перебуває на «кораблі Ісуса», тобто далеко відплила в житейському морі від маяків Христової віри. Саме «Ісусів корабель» є єдиним для неї, та й усіх інших людей порятунком, єдиною змогою виживання. Тоталітарний атеїзм змінився в глобалізовану добу культом

комфорту й споживання введеним у абсолют, але не змінилась сутність «зваб і спокус», які прагнуть репрезентувати себе ледь не як духовний ідеал. І єпископ М.Маляревський і, за кілька століть перед ним, Іван Вишенський цілком в українському громадському православному дусі переконані: «Свойства істинної Христової Церкви (Голова – Ісус Христос), пастирська і духовна отара» [Там само. – С. 67]. Ця теза іманентно базована на концептуальній ідеї Івана Вишенського, в якій він наголошує на безперспективності шляху громади або цілого народу в бік втечі «Христової отари» від корабля Христової віри. Наголошує на неминучій гибельності такого шляху. Суголосним із вказаними тезами є й пункт 6 доповіді, де йдеться про «Виявлення дії Св. Духа серед вірних взагалі і роля їх в благодатному житті Христової Церкви», а також п. 8, де наголошується на «виявленні Св. Духа в діяльності пастирства Христової Церкви». Суворі настанови Івана Вишенського, як бачимо становлять беззаперечну основу духовного мислення єпископа УАПЦ, явленого в істотно іншу добу.

Є потреба наголосити на ще одному важливому аспекті тез М.Маляревського. Йдеться про універсалізм, про глобальність його мислення. У часи, коли влада одним із основних своїх завдань поставила знищення рятівного корабля віри в українській громаді, єпископ, цілком згідно з українською православною традицією минулих століть міркує про «дію Св. Духа в Церквах окремих народів, як цілого в частинах, для сполучення в єдиний духовний Церковний братерський союз». В такому міркуванні вчувається не лише пряма спадкоємність із духовною й творчою експансією ідей християнства на інші землі, явленою колись Моголою та Мазепою та іншими, менш відомими українськими християнами – просвітителями, іконописцями, мислителями, митцями, книгодрукарями, мандрівниками, а й ще більше – подвижницьке бажання не зважати на минуці безбожницькі диктатури. Не зважати саме тому, що при всій нелюдській своїй жорстокості, а може саме через неї – вони – *завжди* минуці.

Вищеокреслена риса має вагому домінанту, що так само сполучає її з українським середньовічно-бароковим християнським мисленням. Йдеться про концепт «братерство», який прямо вказує не лише спадкоємність із подвижництвом в ім'я збереження Українського Православ'я християнських братських шкіл, а й, в контексті доповіді, кореспондує цей аспект із універсумом християнського братерства світового масштабу. Масштаб мислення українського священика тут є полівимірним, адже сягає як минулого часу, так і сучасного йому простору. Панорамність сприйняття християнської ідеї, вічності її, виступає тут, нехай і в тезисному, але від того не менш виразному ключі. Зазначимо, водночас, що християнське братерство, окреслене українськими й світовими мислителями, має вельми мало спільного з революційним «fraternite», що ним прикривались, ведучи на плаху братів,

незгідних, які мали власну думку. Шевченкове «обніміться брати мої, молю вас, благаю» було дуже далеким від такого революційного розуміння братерства, а головне – вони є дуже близьким до розуміння істинного духу братерства, з одного боку, середньовічними українськими «братчиками», а з іншого – членами Собору 1927 року. Завдяки таким геніальним попередникам, які повсякчас актуалізували євангельські скарби у далекій від християнських ідеалів атмосфері постпросвітницького ХІХ століття, братерство у розумінні єпископа М.Маляревського має домінантою ідею дієвої допомоги скривдженому, приниженому, зневаженому.

На універсальність концепту *християнського* братерства вказує й остання із 10 тез єпископа: «Відсутність ієрархічної різниці серед пастирства Христового». Вона суголосна з ідеями ставропігійських братчиків ХVІ-ХVІІІ ст., але, водночас, відповідає всьому іманентному українському варіантові християнського православного мислення. Щоб базувати власні припущення на ґрунтовній духовно-інтелектуальній, основі знову вдаюся до цитації Івана Вишенського. Міркуючи про ієрархічну різницю між пастирством й вірними, духовний мислитель, подаючи свою концепцію в полемічному ключі, зауважив: «Покажіть мені, о біскупи, чи котрийсь із вас сам собою пройшов через ступінь іночого життя, що скорбним шляхом веде до Христа і духовного розуму... хоч один із вас узяв єпископство від вищого звання... і *через голоси всенародного обрання*» (курсив наш - П.Я.) [Там само. – С. 74-75].

Теза Івана Вишенського про істинність громадської Церкви, істинність святого служіння ієрархів, що пройшли через всенародне обрання, базується на ранньохристиянському ідеалі. Вона, так само як і ґрунтовані на ній ідеї єпископа М.Маляревського, не лише була близькою національним українським ідеї та ідеалу народноправності від козацько-селянської державності і до доби УНР, а й, головно, містила в собі ключову засаду, що нею стала ідея братського рівноправ'я та соборноправної універсалізації народного духовного життя, яка стала однією з підвалин Першого й Другого Соборів УАПЦ. Відтак, тоді, коли велась мова про «неканонічність» громадського висвячення єпископату й кліру на цих Соборах, то умисне «забувалося» про те, що цей духовний акт базувався на сакралізованих традицією працях оборонців української православної віри, які, в свою чергу, орієнтувались на ранньохристиянське вчення Отців Вселенської Церкви. Повсякчасне нагадування про цей факт може суттєво сприяти встановленню істини в дискусії про «канонічність» Української Православної Церкви.

Суголосність вище процитованій диспозиції з Глави 5-ї «Книжки» Івана Вишенського вчувається і у репліці В.М. Чехівського: «Церква єдина, нема в ній каст; Церква Христова принесла єдинство, але окремі члени несуть в ній різне служіння» [Другий Всеукраїнський... - С. 68]. Братерство, й братерське служіння (підкреслене, зокрема, й зазначенням «брат» біля кожного з імен виступаючих мирян) в думці В.М. Чехівського

має близьке до трактування українського православ'я, що його висловив Іван Вишенський. Різне служіння, по суті, це – різні функції служіння Христовій вірі, дані людині за мірою її таланту й можливостей, але ніяк просто від займаної в ієрархії посади. Саме тому, В.М. Чехівському (його постать як державотворця доби УНР і будівничого УАПЦ звісно потребує більш ґрунтовної, окремої розвідки) було доручено так само підготувати доповідь про «Сучасний стан релігії взагалі й християнства зокрема в світовому житті» [Там само. – С. 68]. Привертає увагу глобальна постановка питання, що суголосна не лише середньовічно-бароковому мисленню українських духовних діячів минулого, а й сучасному для доповідача глобальному розумінню завдань Української Православної Церкви. Таке розуміння, як наголошувалось, має в українській духовній традиції константний характер. Розглянемо бодай наріжні концепти пропонованої В.М. Чехівським доповіді, тим більше, що їх осмислення також має визначальний характер і для розуміння сутності Українського Православ'я сьогодні й на перспективу.

У першій тезі автор зауважує: «Розвиток громадського життя викликає зараз більш уважне, навіть загострене відношення до релігії, як громадського чинника» [Там само. – С. 68]. Релігія, відтак, розглядається В.М. Чехівським як чинник «розвитку громадського життя», який вже за самою цією функцією здатен протистояти масованому наступові знеособлюючих, колективізуючих індивідуальність тотальних ідеологічних атак на християнську віру, традицію й індивідуальну свідомість. Релігія, внаслідок її трактування не як особистого вибору, а саме як громадського фактора, виступає в атеїстичному суспільстві як потужний суспільний чинник протидії тоталітаризмові. Національне ж розуміння її стає таким самим чинником, хіба що лише посиленим у кілька разів. В тезах В.М. Чехівського привертає увагу й 3-й пункт: «Є кола в людській громаді, що йдуть просто й відверто проти релігії, віри в Бога...атеїсти ці вживають і теоретичних, і практичних заходів, щоб знесилити релігію» [Там само. – С. 68]. Як впливає із цієї цитації, доповідач цілком свідомий того, що стратегічною метою тих, хто виступає проти релігії саме у такий спосіб, є не особисте уникання віри, а навпаки – примушення інших людей до зради Бога, до зради вірі предків. Через це вони «вживають і теоретичних, і практичних заходів». Таку мету людської діяльності важко назвати шляхетною. Філософський оптимізм В.М. Чехівському напучує концептуальна ідея, що міститься у 4 пункті аналізованих тез: «Релігія в сучасному світовому житті не піддається ні...визискувачам релігії, ні...противникам її, вона діє в сфері іншій, незалежній від соціальних і політичних угруповань. База її – Неокраєне життя» [Там само. – С. 68].

Вказана українським релігійним мислителем концептуальна суперечність між минущистю сучасного йому агресивного відринення віри в Бога і вічністю Бога і віри християн у Нього заявлена з беззаперечною

аксіоматичною відвертістю. Так само аксіоматичним у вказаному контексті виступає положення про незалежність Христової Церкви (та її українського громадського виміру зокрема) від «соціальних й політичних угруповань». Ця незалежність обумовлюється незмірною вищістю віри в Бога від усіх разм узятих минутих ілюзій, від ідеологічних симулякрів різного кшталту, а ще – розумінням автором тез незнищенності в українській національній свідомості та бутті християнського начала. В духовно-метафоричному полі мислення В.М. Чехівського суттєвою домінантою виступає і просторово окреслена ідея про базу Церкви як «Неокраєне життя». Безмір Всесвіту, безмір людської духовності й життя в ній є неокраєним, необмеженим. В той самий час заборони, диктат, нищення віри обмежуються як часом, так і простором. А головне – волею Господнею, яка зорієнтована не на знищення, а на спасіння людини – творіння Божого спрямована. Відсутність страху перед безбожницькою жорстокістю і усвідомленням цієї світоглядної константи може пояснюватися саме вірою в Бога, яка звільняє людину від ілюзій страху, від безперспективності й морального спустошення.

Слід звернути увагу на міркування В.М. Чехівського, що має назву «Роля й місце християнства в сучасному житті». Назва вже вкотре засвідчує усвідомлену мислячими по-християнському широкими верствами української громади потребу стверджувати, згідно з розумінням віри Христової як необмеженого ні часом ні простором духовного моря, провідну роль християнства в сучасності й майбутньому. У вказаному розділі зауважується: «Християнство серед інших релігій – чинник творчості життя. Християнство діяло, діє й буде діяти в людському житті; воно піднімає людське життя на вищі щаблі у всіх його творчих галузях, оскільки з куль турою духу зв'язане все життя людини. Матеріальна культура, наука, мистецтво, державне будівництво в індивідуальній, в соціально-економічній й в національній сфері й в сучасному житті мають в релігії чинника до творчого розвитку. 2) Місце християнства є в сучасному житті – індивідуальна й суспільна культура духа» [Там само. – С. 69].

Слід відзначити, що міркуючи про християнство як «чинник творчості життя», завдяки якому особистість здобуває можливість універсальної реалізації, підйому на «вищі щаблі у всіх його творчих галузях» автор не лише не відступає від вказаних нами раніше диспозицій, а й вибудовує перспективу, що нею є панорамність життєдайної творчості для підданої атеїстичній диктатурі особистості. Вільна творчість, а після випробувань атеїзацією й спричиненими нею голодоморами, сама форма духовно-інтелектуального самовизначення людської особистості, стала прямо залежною від віри в Бога, від ширості цієї віри. Творча особистість, яка, як було доведено досвідом ХХ ст., сповідує нехристиянські цінності, здатна отримати від доби й влади суттєві матеріальні вигоди й користь, але ніколи не може претендувати не те що на вічність, але хоча б на мінімальну часову тривалість створеного нею.

Тому цитовані диспозиції тез доповіді В.М. Чеховського є справедливими і для цієї смислової сфери. На підтвердження висловленого припущення дозволимо навести міркування Олесь Гончара, що в 1927 році лише формувався як особистість. В «Щоденнику» воєнних часів, у записові від 15.04.1944 року він зазначив: «Завтра праздник (Пасха), и на душе хорошо, празднично» [Гончар Олесь. Щоденники. У 3-х т. – Т.1. – К., 2002. – С. 46]. Відтак, маємо право стверджувати, що ідеї Українського Православ'я від Івана Вишенського до фундаторів УАПЦ завжди були визначальними щодо ідейно-буттєвого світу провідних представників української християнської громади, які, в свою чергу, репрезентували спосіб духовного мислення та соціального діяння християн-українців, трансцендентальність національного розуміння Христової віри від святокиївських до новітніх часів, дотримуючись у цьому однакових для всіх хто сповідує християнство засад Святого Письма, а не рухаючись у пастку мінливих вимог минулості.

Анотації

В статті **«Українська християнсько-консервативна традиція...» В. Яремчук**, використовуючи компаративну методологію, наводить ті відповіді, які дали вітчизняні мислителі минувшини (В.Липківський, В.Чехівський, М.Маляревський, С.Ярмусь та ін.) на виклики сучасного їм століття, зокрема на питання пошуку домінант духовно-національної ідентичності.

В статье **«Украинская христианско-консервативная традиция...» В. Яремчук**, используя компаративную методологию, раскрывает содержание тех ответов, которые дали украинские мыслители прошлого столетия (В.Лыпкивский, В.Чехивский, М.Маляревский. С.Ярмусь и др.) на вызовы их современности, в частности на вопросы поиска доминант духовно-национальной идентичности.